

**ВИДАТНІ ДЕРЖАВНІ ТА ЦЕРКОВНІ ДІЯЧІ - СОРАТНИКИ
ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО:
ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ**

В.В. Паламарчук

*студентка II курсу історичного факультету,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Тел. +38063-606-26-56; email: vika07111995@yandex.ua*

The author examined the contribution B. Khmelnytsky's supporters, state and church figures had made on the development of Getmanschina of the given period. The author also studied some special historic sources, which confirmed nearest hetman's companions' activity.

Keywords: history of diplomacy, history of the Ukrainian church, Bogdan Khmelnytsky.

Исследовано вклад государственных и церковных деятелей — соратников гетмана Б. Хмельницкого в развитие Гетманщины данного периода. Изучены специальные исторические источники, которые подтверждают деятельность ближайшего окружения гетмана.

Ключевые слова: история дипломатии, история украинской церкви, Богдан Хмельницкий.

Досліджено вклад державних та церковних діячів - соратників гетьмана Б. Хмельницького в розвиток Гетьманщини даного періоду. Вивчено спеціальні історичні джерела, які підтверджують діяльність найближчого оточення гетьмана.

Ключові слова: історія дипломатії, історія української церкви, Богдан Хмельницький.

У середині XVII ст. на арену суспільно-політичного життя Східної та Південно-Східної Європи під гуркіт гармат рішуче виступила мало кому відома до того людина, діяння котрої, за словами одного із сучасників, швидко звернули «на себе очі всіх народів». А через 10 років по тому вона пішла з життя, будучи - знову ж за висловом свідка тодішніх подій - “уславленою між монархами”. Звали цю людину Богдан-Зиновій Михайлович Хмельницький.

Значну кількість досліджень було зроблено про близьке оточення славнозвісного полководця та дипломата, гетьмана Богдана Хмельницького. Соратники гетьмана стояли біля джерел великої справи та вірою і правдою служили йому на тернистому шляху розбудови української козацької державності. Але в затінку слави основної плеяди полководців стояли ті, хто творив державу — державні та церковні діячі, які мало досліджені на сьогодинішній час. В цьому і проявляється актуальність даного дослідження.

Щоб детально висвітлити дану тему потрібно звернутися до просопографії. Просопографія - це спеціальна історична дисципліна, що вивчає весь комплекс джерел біографічного та особистісного характеру, з метою створення портретів окремих осіб чи груп, об'єднаних за певними спільними критеріями, для реконструкції минулого як історії людей [5: 40]. Історіографія, що стосується даного питання досить об'ємна, адже постаті сподвижників Б. Хмельницького та події, що розгорталися під їх керівництвом завжди привертала увагу багатьох істориків. Доба, зв'язана з діяльністю Б. Хмельницького, його полководців, державних та церковних діячів, охрещена як Хмельниччина, порівнюючи з іншими моментами української історії, дуже багата на історичні джерела і має значну наукову літературу. Вивченню постатей сподвижників гетьмана приділили увагу В. Смолій, В. Горобець, Т.Чухліб та С.Плохий. Основними джерелами є «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией» Том 3 та «Документи Богдана Хмельницького». В згаданих вище джерелах простежуються форми і методи соціально-економічного, суспільного, політичного і культурного гніту в Україні під час визвольної війни, державотворчі документи, внутрішня і зовнішня політика Хмельниччини, характер військових та суспільно-політичних подій. Використовуючи ці матеріали спробуємо поглибити знання про розвиток українського козацтва та висвітлити вплив видатних особистостей війни під проводом Богдана Хмельницького на становлення української державності. Це складає власне мету даної публікації.

Погляди багатьох дослідників Хмельниччини дедалі частіше зупиняються на постаті генерального писаря, найближчого радника Івана Виговського. Сформував і очолював козацький уряд при гетьмані - Генеральну військову канцелярію. Брав участь у воєнних операціях при Пилявцях (1648), Збаразі та Зборові (1649), Берестечку (1651), Батогу (1652), Жванцю (1653), Охматові та Львові (1655) [7: 45]. Займався розробкою і був присутнім при укладанні Зборівського, Білоцерківського та Переяславського договорів [1: 453].

Наступний, хто вартий уваги сучасників - це славнозвісний Лавріна Капусту, постать якого оповита численними таємницями. Як і личить професійному контррозвіднику про себе та свою діяльність залишив дуже мало інформації. Стверджувати щось напевне про цього напівлегендарного діяча дуже складно. Та все ж інформація з різних джерел дозволяє скласти образ Лавріна Капусти та висловити певні твердження та припущення щодо його діяльності. Командував козацькими загонами під час Жовтоводської, Корсунської та Пилявецької битв. Окремою сторінкою діяльності Лавріна Капусти була дипломатія. 1653 року брав участь у прийомі московських дипломатів - І. Фоміна, а пізніше - Р. Стрешньова [4: 98]. Відомо, що він двічі очолював українське посольство до Москви у 1653 році [3: 307]. Наприкінці 1653 - початку 1654 рр. брав участь у прийомі посольства Російської держави на чолі з В.Бутурліним, у січні 1654 р. був серед учасників славнозвісної Переяславської ради. Приймав австрійське посольство на чолі з

П.Парчевичем, після чого був направлений Б. Хмельницьким до м. Стамбул — двічі був послом (квітень 1656 року та травень 1657 року) [3; 573].

Ще одного із талановитих дипломатів та адміністраторів, який теж мав відношення до козацької таємної служби, можна назвати Ковалевського (Ковалевського) Івана. Служив у Генеральній військовій канцелярії, був довіреною особою Б. Хмельницького, займався дипломатичною діяльністю; протягом 1654-1655 рр. - перший відомий генеральний підскарбій. Брав участь у Західному поході українського та російського військ 1655 р., був одним із учасників переговорів із львівським магістратом. Очолював українські посольства до Валахії (1654, 1655), Трансільванського князівства (1656, 1657), Швеції (1657) і Речі Посполитої (1658). Відіграв важливу роль в укладенні українсько-трансільванського договору 1656 року [3: 526]. Ковалевський також прийняв участь в укладенні українсько - шведського союзного договору 1657 р. в Корсуні [2: 83]. Він вів переговори з представниками Російської держави В.Бутурліним та І.Желябузьким (1657).

В історії визвольної боротьби українського народу під проводом Б. Хмельницького цей полководець і дипломат не залишив такого яскравого сліду, як, скажімо, Богун, Кривоніс чи Нечай. Проте складалося так, що в найвідповідальніші періоди становлення нової української держави Хмельницький завжди звертався до послуг полковника Федора Вешняка-Якубовича. Разом із Богданом Хмельницьким готував козацькі повстання. Після арешту та ув'язнення останнього польською адміністрацією наприкінці 1647 року Вешняк разом із сотниками К. Бурляєм і Токайчуком взяв його на поруки і допоміг втекти на Запорозьку Січ. У квітні 1648 р. він спільно з сотниками Ф. Джалалієм та Б. Товпигою очолює повстання реєстрових козаків в урочищі Кам'яний Затон та організував їх перехід на бік Б. Хмельницького. Після приєднання до повстання Вешняк отримав посаду чигиринського полковника, став одним із найближчих сподвижників Б. Хмельницького. Виконував важливі військові, політичні та дипломатичні доручення. Брав активну участь у Жовтоводській та Корсунській битвах 1648 р. На початку літа 1648 р. очолював перше офіційне українське посольство до Варшави [1:284]. Брав участь в українсько-польських переговорах у м. Переяслав в лютому 1649. У травні 1649 р. очолює перше представницьке посольство Війська Запорозького до Москви, мав дві офіційні аудієнції у московського царя Олексія Михайловича, добивався надання військової допомоги Україні, а також висловлював готовність українського керівництва визнати зверхність царя [1:309].

Під час Збарзької облоги 1649 р. та Зборівської битви 1649 р. призначався наказним гетьманом українського козацького війська, заступаючи Б. Хмельницького.

Молодій українській державі для повноцінного розвитку необхідно було створити дипломатичну службу. На жаль, в той час професійних дипломатів в Україні не було. Цю функцію перебрав на себе представники козацької

старшини, які займали відповідальні керівні посади та яким довіряв сам гетьман. Тому слід звернути особливу увагу на діяльність Богдановича-Зарудного Самійла та Мужилівського Силуана Андрійовича.

Самійло Богданович-Зарудний - Генеральний суддя Запорозького війська (з 1654), учасник Національно-визвольної війни українського народу (1648-1654). Виконував важливі політичні та дипломатичні доручення гетьмана. Зокрема, очолював козацькі посольства до Польщі (1650), Москви (1652), Туреччини (1653) [1:483]. У 1654 р. разом із П. Тетерею їздив з посольством до Москви з приводу підписання Березневих статей про військово-політичний союз України і Московії [3, 320]. У листопаді 1655 року Богданович-Зарудний очолив українське посольство на переговорах з Кримом, на яких порушувалось питання про відновлення чинності українсько-кримського військово-політичного союзу. На початку 1657 року з дипломатичною місією відвідав Трансильванію.

Силуан Мужилівський з 1648 по 1649 - займав урядову посаду писаря Генеральної Військової Канцелярії [2: 83]. У 1648 - під час походу | на Пилявці Богдан Хмельницький відправив Мужилівського до Ясс для зустрічі і патріарха Єрусалимського Паїсія.

У 1648 - разом з М.Крисою перебував з дипломатичною місією в Яссах, вів переговори з молдавським господарем Василем Лупулом. У січні - березні 1649 - вчині полковника очолював перше Посольство України в Росії. У серпні 1649 - вів переговори у Вільнюсі з литовським князем Янушем Радзивіллою про умови укладання перемир'я. У 1651 очолив українське посольство до Туреччини, проте у дорозі попав у польський полон [1: 488]. У квітні - травні 1653 разом з К. Бурляєм очолював українське посольство у Москві [3: 285]. У 1653 - спільно з Іваном Виговським вів переговори з кримськими татарами. Після утворення Білоруського полку (червень 1654) був у ньому полковним суддею. У вересні 1655 р. разом з полковником Золотаренком, сотником І. Борсуком вів переговори з царем Олексієм Михайловичем у його ставці під Смоленськом.

Одним із ключових завдань в створенні держави Богдана Хмельницького є відновлення прав і свобод православних вірян. Це складне завдання було покладено на Косова (Косіва) Стефана-Адама (чернече ім'я — Сильвестр). 2 січня 1649 р. (23 грудня 1648 р.) разом із єрусалимським патріархом Паїсієм урочисто вітав гетьмана Б. Хмельницького при триумфальному в'їзді останнього і до Києва. У січні 1650 року на чолі делегації православного духовенства та і київського воєводи Адама Киселя, виїхав на сейм до Варшави, щоб посісти своє законне місце у сенаті. За дорученням Б. Хмельницького сприяв затвердженню | у сенаті Зборовської угоди, в якій були пункти про повернення православним і їхніх давніх прав та привілеїв [1: 472]. Однак зайняти своє місце у сенаті через | протидію сенаторів-католиків не зміг, тому покинув сейм. Цього ж року висвятив православних єпископів на Перемишльську, Холмську та Луцьку! кафедри. Упродовж 1650-1651 років, спираючись на положення Зборівського договору та королівські привілеї, Косов активно відбирав в уніатів церкви

й монастирі, захоплені ними після Берестейського собору, наставляв православних священиків, єпископів. Був непримиренним противником зближення України з Московією, засудив Переяславський договір. Вимагав підтвердити право митрополитів Київських утримувати православні єпархії на Волині, в Білорусі та Литві, мати вільні зв'язки із закордонними церквами. Також - не присилати до України російських духовних людей і не забирати силою українських духовних до Росії. Особливо гостро виступав проти можливого підпорядкування Київської митрополії Московському патріарху [6: 327].

Таким чином, діяльність вищезазначених осіб під час Національно-визвольної війни відіграла вирішальну роль у формуванні нової політичної еліти, стала потужним імпульсом для розвитку національної самосвідомості, сформувала тісний взаємозв'язок і взаємодію національно-визвольної, конфесійної та соціальної боротьби; зумовила появу національної державної Ідеї, яка стала для наступних поколінь українців неписаним заповітом у боротьбі за незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: [В 15-ти т.]. - Т. 3; 1638-1657. - СПб.: тип. П. А. Кулиша, 1861. - 604 с.
2. Горобець В., Чухліб Т. Незнайомі Кліо. Тасмніці, казуси і курйози української історії. Козацька доба / В.Горобець, Т. Чухліб. - К.: Наукова думка, 2004.-310 с.
3. Документи Богдана Хмельницького. 1648-1657 /Упоряд. І. Крип'якевич. -К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1961. —740 с.
4. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка - Ком / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: Наукова думка, 2007. - 528 с.
5. Енциклопедія історії України: Т. 9: Прил - С / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: Наукова думка, 2012. - 944 с.
6. Плохій С. М. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / С. Плохій. — К.: Критика, 2005. - 495 с.
7. Полководці Війська Запорозького: Історичні портрети / Серія «Козацька спадщина» / Відп. ред. В. А. Смолій. - Кн. 1. - К.: ВІК, 2004. - 400 с.

*Рекомендовано до друку науковим керівником д.і.н., доц. Т.Г Гончаруком
Стаття надійшла до редакції 25.04.2014*